

Schiller'in "Sanat" Üzerine Bazı Düşünceleri¹

Prof. Dr. Burhanettin Batıman

Muhterem misafirlerimiz,

150 nci ölüm yıldönümünü andığımız Alman şairi Friedrich Schiller'in hâtırasına hürmeten yapacağımız konuşmanın konusu, bu büyük sanat-kârın, "sanat ve sanatkârlar" hakkındaki düşüncelerini, mümkün olduğu kadar kendi sözleriyle kısaca belirtmek olacak.

Schiller, 18 inci yüzyılın sonlarına doğru optimist duygularla dolup taşan "Die Künstler" isimli meşhur felsefi manzumesinin başında, insanlığın uzun bir gelişme sonunda varmış olduğu yüksek ve şerefli durumu, aktif ve münevver ruhu, asil ve vakarlı ciddiyeti, derin huzur ve olgunluğu, ilim ve kültür alanında ulaştığı eşsiz başarıları, büyük bir heyecan içinde belirtirken şöyle diyor: İnsan, varlığındaki biricik ilâhi ve müspet kuvvet olan aklın yolunda yürüyerek hürriyete kavuşmuş, aklın koyduğu kanunlara itaat ederek kuvvet kazanmış, kâinatta mevcut menfi güçleri ilim vasıtasıyla yenerek vahşi tabiatın hâkimi olmuş, nefis esaretinden, bâtil itikatların boğucu karanlığından kurtularak akıl ve mantığın, ilim ve hakikatin parlak ışığına yükselmiştir. İnsanı insan yapan, doğuştan hayvan ve nebatlar gibi tabiata bağlı olan materyalist varlığa benlik ve şahsiyet sağlıyan bu gelişmede sanat ve sanatkârın rolü ne olmuştur? Schiller, "Sanatkârlar" isimli manzumesinde gerek bu rolü ve gerekse genel olarak sanat hakkındaki duygu ve düşüncelerini, şairliğine has derin bir heyecan ve hitabet kuvvetiyle tasvir eder. Başlangıçta hayatın ıssızlığı içinde bir yetim gibi yapayalnız bırakılan, tesadüf ve mukadderatın elinde oyuncak olmak, nefsin, hırs ve ihtirasların, hayvanî ve materyalist duyguların karışık ağırları arasına düşmek tehlikesiyle karşı karşıya bulunan insan ve insanlığa, henüz gençlik devresinde, vazife aşkını

¹ Alman Filolojisinin tertiplemediği Schiller'i anma töreninde yapılan konuşma.

“oynuyarak” aşılıyan, yüksek faziletin sırlarını meraklı bilmececeler halinde sunan ve sonraları yürüyeceği şerefli yola ilimden daha önce işaret eden hayırlı el sanat olmuştur. Sanat, insanı hayvandan ayırd eden başlıca faktör ve sırf insana has biricik faaliyettir. Schiller’e göre hattâ ide yeryüzünde çok kereler güzellik şeklinde tecessüm ettiğinden, hakikatin ülkesine, ilim ve bilgi diyarına ulaşabilmek için güzelliğin ışıklı kapısından geçmek lâzımdır. İnsan kendisini sonraları tabiat ve tabiatın fikir ve ruh bakımından hâkimi durumuna yükseltecek olan kuvveti ilk önce Müzler’in, sanat perilerinin, şair ve sanatkârların nağmelerinden almıştır. Aklın ancak binlerce yıllık bir gelişmeden sonra düşünebildiği birçok hakikatler, güzel ve büyük mefhumları halinde, daha başlangıçta dâhi ve sanatkârın ruhuna sembolik olarak doğmuştu. Solon, ancak zamanla ve yavaş yavaş çiçek açıp meyva veren kanunlarını koymadan önce, ölmez sanat eserleri, destan ve trajediler insanlığa namus ve faziletin değerini, habaset ve seyyiatın alçaklığını öğretmiş bulunuyordu. Mütefekkirin düşünceleri sonsuz fezanın derinliklerine dalmadan önce, şair ve sanatkârın hisle dolu bakışları semanın yıldızlı sahnesine çevrilmişti. Peygamberler Tanrının birlik ve büyüklüğünü müjdelemeden önce şair mitolojiyi yaratmış, ilâhlar âlemini canlandırmıştı.

Tanrı, aslında ebedî olan insanı cennetten kovarak fâniliğe mahkûm ettiği ve bütün ilâhî varlıklar bu zavallıdan yüz çevirdiği zaman maddî dünyada kendisini yalnız bırakmayan, hakikate götürecektir olan sarp yollarda arkadaşlığını esirgemeyen ve yeryüzü zindanının kalın duvarlarına cennet illüsyonu resmeden biricik varlık s a n a t olmuştur.

Sanatın müşfik kucacağına atılan insanlık, masum kanı dökmek hır-sından, ölüm dalgaları saçan vahşi ihtirasların yakıcı alevinden kurtulur. Sanatın tathî bağlarıyla sarılmış bir kalb insanlık vazifelerini artık ağır bir yük saymaz; onları seve seve yerine getirir. Sanatın güzellik diyarından geçen ışıklı yolunda yürüyen kimse sadece estetik değil, aynı zamanda etik bir yüksekliğe de kavuşacaktır. Zira maddeye bağlı olan insanı mânevi ve ahlâkî bir varlık haline getirmek için önce güzellik süzgecin-den geçirmek lâzımdır. Varlığını sanata vakfetmiş olan bir kimsenin ruhunda alçak ve âdi duygular asla yer bulamaz; zalim bir mukadderat hiçbir zaman benliğine hâkim olamaz.

İdealist Schiller için, nefis ile akıl arasında ezelden mevcut ve mukadder olan ahenk ve harmoniyi tekrar yaratacak, insanı nefsin esaretinden, materyalist ve erotik duyguların amansız baskısından kurtararak, ilâhlara lâyük bir hürriyete kavuşturacak biricik kültür vasıtası sanattır. İdealin ebediyen parlıyan mihrabı önünde insanlığın mukadderatını tasvir ve terennüm için Tanrı tarafından seçilmiş olan sevgili kullar, sanatkâr namı altında ve sanatın şaşmaz düzeni içinde ilâhlara has yaratıcılık güçleriyle en şerefli mevkii isgal ederler; ideal ve mânevi âlem-

lere yükselmek gayretiyle durmadan ilerliyen insanlık kafilisinin önünde mürşit ve rehber olarak yürürler.

Sanatın sihirli eli, kâinattaki sonsuz ahengi ve tabiatteki güzel ruhu örten kalın peçeyi henüz kaldırmadan önce insan, derin bir gecenin karanlıklarına gömülmüş, karma karışık görünen hâdiseler karşısında sonsuz bir ıstırap ve şaşkınlığa düşmüştü. Fakat Tanrı ve tabiatın yaratıcılığını örnek alan sanatkâr bu ıstırap karşısında pasif kalmamış, bilakis ruhunda mevcut olan aktif ve şekillendirici güc sayesinde kaostan ahenkli bir kozmos yapmış, tabiatdaki hâdise ve şekilleri, söz, melodi ve mermer vasıtasıyla dile getirip canlandırarak kâinatı ikinci bir defa yaratmıştır. Mabretler ve piramitler, dikili taşlarda, heykel ve sütunlarda, çoban şarkıları ve destanlarda ebedileşen varlık ve kahramanlıklar onun ahenk ve güzellik duygusu, ilâhî yaratıcılık gücü için ölmez delillerdir. Henüz maddî ve vahşi tabiatın tesiri altında olan topluluk, bu eserler karşısında mânevi benliğini, insanlığını idrak etmiş; yüksek şahsiyetlerin, cesur kahramanların destan ve trajedilerde tasvir edilen asalet ve büyüklüklerini duyarak düşünmiye başlayan, ruh kazanan benliği gülmek ve anlamayı öğrenmiştir.

Şairin, lirik şiirlerde terennüm ederek asilleştirdiği yüksek ve mânevi sevgi karşısında maddî, cinsî ve behimî duyguların yakıcı ateşi sönmüş gitmiş, kadınla erkek arasındaki münasebet bir ruh yakınlığı karakteri kazanmış, ihtirastan aşk doğmuştur. İlâhî varlıkların güzellik ve asaletini, tanrıların büyüklüğünü canlı olarak gören ve duyan insan onlara benzemek, onlar gibi yüksek ve güzel bir varlık kazanmak gayesini beslemeye başlamıştır. İhtirasların azgınlık ve coşkunluğu, talih ve mukadderatın istikrarsız oyunu, ahlâk ve vazifenin kesin ve kategorik talepleri ile nefis ve temayüllerin önüne geçilmez taşkınlığı sanatkârın eserinde ahenkli bir bütün olarak birleşir. Kanunlar hikmet ve basiretleriyle insan topluluklarına ahlâkî bir düzen sağlamadan önce intikam perileri cürüm ve cinayetlerin cezasını verir; Homer gibi bir sanatkâr, İlyada'sında, insan mukadderatının en derin ve karışık problemlerini çözer ve cevaplandırır. Sanatkârın yaratıcı dehası sadece insanlık alanına inhisar etmez; Tanrılar âlemine, kâinatın sonsuzlukları içine dalarak, ahenklerden ahenk, âlemlerden âlem yaratır. Böylece sanatkârın başarıları kâinatı değiştirmiş, sanat kanatlarıyla yükselen insan kalbi, zenginleşen tabiatın içinde yepyeni güzellik hazineleri bulup meydana çıkarmıştır. Schiller'e göre insan, sanat vasıtasıyla kazanmış olduğu ahenk duygusunu, analogik olarak, tabiatın her hâdisesinde görmiye başlamış ve sonraları felsefenin ve bütün ilimlerin biricik gayesini teşkil eden tek ve ahenkli bir hakikat mefhumu bu suretle daha önce sanatta belirmiştir. Türk şairi Mehmet Âkif'in de dediği gibi "Şiirin başı hilkattaki ahengi ezelmış."

Diğer taraftan, güzellik, sanat ve letafet perilerinin kanatlarına da-

yanarak uçmasını bilen sanatkâr, sevinç ve ıstırapların kaynağı, çok kereler kuru bir düşüncenin hâkim olduğu, sefalet içinde sıcak göz yaşlarının boşandığı, kuru kuru endişelerin hüküm sürdüğü çıplak realitenin üstünde ideal bir hayata, lütufkâr tanrıların yaşadığı ve insanın hakiki mukadderatı olan yüksek bir âlem ve varlığa da işaret etmektedir. İnsan çok kereler realitenin acılığına ancak bu ideal âlemin ümit ve hülyasıyla tahammül edebilir.

Hayatımızda bize en asıl duyguları, ebedî ahengin müjdecisi ve varlığımızın en sadık ve neşeli arkadaşı olan sanatkâr yalnız verebilir.

Sanatın diğer bir başarısı da, insan ruhunda hürriyet mefhumunu gerçekleştirmiş olmasıdır. Hürriyet, genel kavramıyla akla itaat, akilla nefis, maddiyatla mâneviyat, duygu ile düşünce arasında tam bir ahenk olduğuna ve klâsik sanat görüşünün esasını da ahenk teşkil ettiğine göre, estetik bir varlık kazanmış olan insan aynı zamanda etik bir duruma yükselmiş, hürriyete kavuşmuş, nefsi tamamen inkâr etmemekle beraber, zaruretlerin ağır ve amansız baskısına karşı koyabilmek, varlığında biricik ilâhî unsur olan akla itaat edebilmek kabiliyetini elde etmiştir. Sonsuzluğu artık yalnız duygusuyla değil, düşüncesiyle de kavrayabilecek bir duruma geçmiş, harmonik bir akıl varlığı olmuştur. Sanat bu suretle yüksek bir kültür vasıtası değeri kazanmakta; sanatkâr, insan neslinin mürebbiyesi mertebesine yükselmektedir. Fakat bu mürebbiyelik vazifesini, gayesi ahlâk olan, nasihat ve allegori ile terbiye etmeye çalışan didaktik bir sanat vasıtasıyla değil, bilâkis sanatı sanat için yapan, fakat konusu güzellik ve harmoni olduğu için, insan ruhuna ahenk sağlayan, asillik ve güzellik bahşeden gerçek bir sanat faaliyetiyle yapar. İnsanlık şerefi bu suretle sanatkârın yaratıcı eline tevdi edilmiştir. Korumakla mükellef bulunduğu bu şerefi o yükseltir veya alçaltabilir. Hakîmane bir kâinat düzenine göre yaratan sanatın, şiir ve edebiyatın biricik sihirli gayesi, insanlığı, en son gerçekliğini Tanrı ve tabiatta bulan cihansûmul bir ahengin kaynaklarına doğru sürüp götürmek olmalıdır:

İnsanlığın şerefi sizin elinizdedir,
 Bu şerefi koruyun, titreyiniz üstüne!
 O sizinle alçalır, sizler ile yükselir!
 Kutsal, büyüğü şiir girmiştir hizmetine,
 Akılcı kurulmuş bir dünya düzeninin,
 Sizler onu sakince, yavaş yavaş sevk edin,
 O ezeli ahengin engin denizlerine!